

TRANSILVANIA PE DRUMUL UNITĂȚII NAȚIONALE (DE LA REVOLUȚIA DIN 1848 LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL)

Prof. univ. dr. Ioan BOLOVAN,
Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române, Cluj-Napoca

Abstract. *The crossing of the Carpathians by the 'battalions' of the Romanian army in August 1916 in order to set Transylvania free appeared as a normal step, legitimated by the previous historical evolutions; during the decades before the Great War, these evolutions revealed the unity of thinking and feeling on both sides of the Carpathians. The efforts of generations of scholars and politicians from the Old Kingdom could but raise the awareness of the public opinion in Romania, influence the options of national solidarity of all Romanians, and lead to pressure from the decision-making factors on Romanian's joining the triple Entente. The Greater Romania was possible only by the sacrifice of hundreds of thousands of Romanians, anonymous or known soldiers, and officers, priests, teachers and workers from Walachia, Moldavia, or Transylvania; they were all martyrs with the ideal of national unity, modernization, and rise of their nation.*

Celebrarea centenarului intrării României în Primul Război Mondial a prilejuit apariția a numeroase lucrări științifice, dar și a multe eseuri, articole aparținând istoricilor, oamenilor de cultură, ziariștilor etc.¹. În ultimul timp, am asistat la câteva evenimente editoriale, care, prin impactul lor, au marcat deopotrivă mediul științific și spațiul public datorită conținutului informațional, ineditului unor materiale, dar și a interpretărilor complexe, și nu în ultimul rând, prin emoția declanșată în rândul cititorilor. O mare parte din autori au prezentat momentul intrării armatei române în Transilvania în vara anului 1916 ca unul firesc, justificat de nevoia eliberării românilor din provincia intracarpatică din robia seculară. Pe altă notă, unii (din fericire puțini) au catalogat intrarea României în Marele Război drept un capriciu al elitei politice din Vechiul Regat, un moft al lui Ionel Brătianu și o aventură care a aruncat țara noastră într-un război pentru care nu era pregătită. Unul dintre aceștia, istoricul Lucian Boia, se detașează prin numărul mare de lucrări publicate în ultimii ani, în cuprinsul cărora avansează astfel de idei, precum și altele, de exemplu aceea că ro-

¹ Părți importante din acest articol au mai fost publicate de către subsemnatul în materialul intitulat *Transilvaniei cu dragoste*, în vol. *Transilvania din cuvinte*, antologie alcătuită de Irina Petraș, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017, pp. 48-54 sau în cartea publicată în colaborare cu Sorina Bolovan *Ispititoarea Transilvanie. Multiperspectivitate și adevăr în istoria unei provincii*, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017, pp. 109-113.

mânii din Transilvania nu și-ar fi dorit unirea cu România. Autorul pune sub semnul îndoielii faptul că idealul național era împărtășit de toți românii: „Cei mai mulți dintre români, țărani (80% din populație) și neștiutori de carte (60%), aveau cu totul alte preocupări și alte griji; probabil nici nu auziseră de *idealul național*”. Or, majoritatea țăranilor neștiutori de carte au auzit de idealul național de la învățători, preoți ori de la propriii copii reveniți după studii. Țăranii aceștia *inculți* au făurit o țară atât la 1859, cât și la 1918, au câștigat, prin sângele vărsat la sud de Dunăre, în 1877-1878, independența României mici! Ei nu puteau pricepe cum de nu sunt împreună la aceeași masă toate rudele atunci când au o sărbătoare în familie! În ignoranța lor, știau totuși, în felul lor, că moldovenii, muntenii și ardelenii se trag toți de la „Râm” și au aceeași limbă și origine comună. Emigrările neîncetate ale ardelenilor spre Țara Românească și Moldova (nu doar ale elitelor, ci și ale oamenilor simpli), care au devenit o constantă de-a lungul secolelor, după cum au arătat istoricii Ștefan Meteș, David Prodan ș.a., au alimentat această conștiință a originii comune și au format trainic în sufletele românilor de peste munți o sensibilitate aparte față de frații lor din Ardeal. Un rol deloc de neglijat în propagarea sentimentelor de unitate, de promovare a conștiinței identității lor naționale, l-au avut ciobanii români care, prin peregrinările cu turmele lor de o parte și alta a Carpaților, au contribuit la întărirea conștiinței naționale. Terminologia specifică păstoritului evidențiază relativa unitate a unor termeni în diverse regiuni istorice ale României. După revenirea Dobrogei la România în 1878, multe sate turcești au fost populate cu români, între care se aflau și mai mulți mocani veniți din zona Ardealului (comuna Adamclisi cuprinde azi cinci sate: Urluia, Zorile, Abrud, Hațeg și localitatea omonimă, dar toponimia Dobrogei oferă multe alte exemple). Acești mocani transilvăneni și-au păstrat îndeletnicirile de la munte și au crescut oi și pe pământul Dobrogei revenite la România, au împărtășit românilor dobrogeni sau celorlalți veniți din alte părți ale Vechiului Regat starea în care se aflau românii transilvăneni, mai ales după dualismul din 1867, când autoritățile de la Budapesta au declanșat o amplă campanie de deznaționalizare. Da, țăranii aceștia inculți din Transilvania și deopotrivă din Vechiul Regat nu militau activ și nici nu puteau ei singuri să acționeze ca românii să stea cu toții la o singură masă, în aceeași structură politico-administrativă, fiindcă nu aveau la îndemână mijloacele de acțiune, dar aceasta este cu totul altă chestiune. Aici trebuie să-i dau dreptate istoricului Lucian Boia, la 1916 sau 1918 aveau alte priorități, în primul rând problema pământului (1907 nu era departe!) și a asigurării traiului zilnic. Dar despre analfabetism și mobilizare politico-națională putem vorbi la nesfârșit referindu-ne la istoria ultimelor secole. Avem în acest sens exemplul cel mai cunoscut, al țăranilor români ardeleni, analfabeți și ei în proporție de 95%, care la 1848-1849 i-au urmat fără să crâcnească pe liderii lor pentru împlinirea unui ideal național și social (firește că idealul național însemna, în Transilvania, în timpul revoluției pașoptiste, altceva decât în toamna anului 1918).

Trebuie să recunoaștem că, în baza cercetărilor de istorie militară, armata română nu a fost pregătită să facă față unui front atât de vast. Desigur, nu este o noutate afirmația că armata română nu era dotată în 1916 conform cerințelor unui război modern. Dar oare care din țările beligerante în prima conflagrație mondială a fost cu adevărat pregătită pentru a face față tuturor provocărilor militare, economice,

demografice, sociale aduse de cei patru ani și jumătate de război? Există o singură țară care a avut de la începutul declanșării conflictului la îndemână soluții facile și rapide pentru tot ce a însemnat experiența războiului total, în tranșee dar și pe frontul intern? Dincolo însă de această problemă, relativ corectă prin punerea sub semnul întrebării a gradului de pregătire al României pentru a intra în război, acești puțini autori mai *încearcă* să demoleze argumentele ce au determinat clasa politică și Casa Regală de la București să ia decizia de alăturare a țării la Antanta, opinând că Unirea Transilvaniei cu România ar fi venit cumva împotriva cursului firesc al istoriei. Să fie chiar așa, să se fi luat în august 1916 decizia de intrare a României în luptă pentru eliberarea Transilvaniei doar pentru a satisface interesele economice ale liberalilor sau ambițiile expansioniste ale unei elite politice dâmbovițene, cum sugerează atari *cârcotași*? Dimpotrivă, credem cu tărie că trecerea Carpaților de către „batalioanele” armatei române a venit ca un gest normal, legitimat de evoluțiile istorice anterioare, care au relevat, nu de puține ori în deceniile premergătoare Marelui Război, unitatea de gândire și simțire de o parte și de alta a Carpaților. Eforturile generațiilor de cărturari care adeseori au activat și ca oameni politici în Vechiul Regat (în primul rând generația pașoptistă, ilustrată în continuare *în acest articol* prin *câteva scrieri ale lui* Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu, apoi generația Marii Uniri) nu aveau cum să nu sensibilizeze opinia publică din teritoriile de peste Carpați, nu puteau să nu influențeze opțiunile de solidaritate națională ale tuturor românilor și să nu conducă la presiuni asupra decidenților pentru alăturarea României de partea firească a aliaților care erau gata, la sfârșitul războiului, *să recunoască legitimitatea* preluării de către România a tuturor teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români. Unirea cea Mare nu a fost rezultatul bunăvoinței vreunei mari puteri, nici al unei simple conjuncturi internaționale. O dovedește pe deplin prima Unire, cea a Basarabiei, din primăvara anului 1918. Când statul român era în pragul falimentului ca urmare a evoluției de ansamblu din această parte a Europei (România a rămas singură pe frontul estic după ieșirea Rusiei din război) și a armistițiului încheiat cu Puterile Centrale, liderii politici români din Basarabia au dat dovadă de responsabilitate, maturitate și curaj unind străvechiul teritoriu moldav dintre Prut și Nistru cu România. Aplicarea de către românii basarabeni a dreptului la autodeterminare națională a populației majoritare i-a impulsionat și pe românii din Transilvania înspre a adopta, dar și a adapta celebrele puncte wilsoniene (enunțate în ianuarie 1918 de către președintele SUA, Woodrow Wilson)².

În cadrul limitat al materialului de față nu vom putea expune întreaga documentație privind exprimarea ideii de unitate națională la români în perioada anterioară anului 1918, dar vom exemplifica prin câteva dovezi. În anii anteriori Revoluției de la 1848, contactele între fruntașii românilor din toate provinciile românești s-au intensificat. Călătoriile lui George Barițiu și Timotei Cipariu în Țara Românească ori peregrinările moldovenilor și muntenilor prin Transilvania și Banat au asigurat, prin-

² Despre metamorfozările conceptului de autodeterminare înainte dar și după 1918, a se vedea lucrarea lui J. Fisch, *The Right of Self-Determination of Peoples. The Domestication of an Illusion*, Cambridge University Press, 2015.

tre alte forme de comunicare, difuzarea ideologiei naționale și democratice în întreg spațiul românesc. Chiar și la Paris, cel mai important oraș european pentru formarea intelectualității românești din Principate în acei ani, dezideratele sociale, democratice și naționale au fost exprimate prin intermediul Societății Studenților Români, care a contribuit plener la atragerea pentru mișcarea națională din Principate a suportului politic și diplomatic din străinătate. Discursul rostit în cadrul Societății de către Nicolae Bălcescu la 1 ianuarie 1847 este extrem de sugestiv pentru orientarea națională a programului asociației studenților români din capitala Franței: „Ținta noastră, domnilor, socotesc, nu poate fi alta decât unitatea națională a românilor. *Unitate mai întâi și în simțăminte, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică [...]* Româanismul dar e steagul nostru, supt dânsul trebuie să chemăm pe toți românii (subl. n.)”³. Desigur, obiectivul imediat vizat de Bălcescu era Unirea celor două Principate, dar el face apel la unitate, sub steagul românismului, pentru toți românii. Într-un fel, Bălcescu este un precursor al lui Ioan Slavici, care, câteva decenii mai târziu, făcea apel la unitatea culturală a tuturor românilor, sub cupola ocrotitoare și călăuzitoare a Bucureștiului (formula „soarele pentru toți românii la București răsare” pe care a impus-o scriitorul arădean pe frontispiciul ziarului *Tribuna* de la Sibiu începând cu 1884 a fost una dintre cele mai importante expresii ale acestui ideal).

Societățile și asociațiile conspirative sau semilegale răspândite în acea perioadă pe întreg spațiul românesc au promovat sistematic atât idealurile democratice, cât și dezideratele unirii și independenței. În actele și programele mișcărilor revoluționare, în publicistica vremii apare constant ideea *Dacoromâniei*. Au receptat-o ca atare și străinii care au călătorit înainte de Revoluția de la 1848 prin spațiul românesc și au putut lua contact direct cu realitățile vremii. Astfel, Hipolyte Félix Desprez, un bun cunoscător și admirator al istoriei românilor, a surprins cât se poate de fidel acest ideal în preajma revoluției de la 1848: „*Mișcarea românească reprezintă această acțiune politică a savanților, scriitorilor români din principate, Transilvania, Basarabia și Bucovina, pentru unirea celor opt milioane de români* (subl. n.), care au supraviețuit celor șaptesprezece secole de crude încercări. Din punct de vedere al principiului naționalităților, acest popor mutilat nu formează în prezent decât un singur corp și vasta unitate teritorială pe care locuiește se numește România, dacă nu în limba tratatelor cel puțin în cea a patriotismului”⁴. Încadrabile într-un fenomen general european, aspirațiile românilor nu sunt exprimate de acum numai în saloane și cercuri private, ele trec de cadrul limitat al unor discuții și scrisori, debordează în presă, se publică broșuri anonime sau asumate etc. Cultura și ideologia națională, militante prin excelență, au pregătit spiritul public din Principate, au dat expresie idealurilor fundamentale ale poporului român, ce vizau constituirea unui stat național independent, modern și integrat în rândul statelor civilizate din Europa. Este simptomatic în acest sens discursul rostit la 24 noiembrie 1843 de către Mihail Kogălniceanu la deschiderea cursului de istorie la Academia Mihăileană: „Dacă grecii

³ C. Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, București, 1982, pp. 319-320.

⁴ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), coord. Daniela Bușă, București, 2007, p. 659.

au căzut odată sub jugul lui Filip și în urmă sub jugul romanilor, este pentru că au vroit să fie plateani, tebani, ateniani, spartani, și nu elini; tot așa și strămoșii noștri au vroit să fie ardeleni, munteni, bănațeni, moldoveni și nu români; rareori ei au vroit să se privească între dâșii ca o singură și aceeași nație; în neunirea lor dar trebuie să vedem izvorul tuturor nenorocirilor trecute a căroră urme încă până astăzi sunt vii pe pământul nostru [...] *eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc de unde se vorbește românește și ca istoria națională istoria Moldovei întregi înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania* (subl. n.)”⁵. Un rol important în propagarea istoriei naționale l-au avut *Arhiva românească* și *Dacia literară* (apărută în 1840), editate la Iași de Mihail Kogălniceanu, și *Magazin istoric pentru Dacia* (1845), editat la București de Nicolae Bălcescu și de ardeleanul August Treboniu Laurian. Puzderia de almanahuri, calendare și broșuri, alături de ziarele și revistele mai mult sau mai puțin efermere, au pregătit din punct de vedere ideologic explozia de la 1848, contribuind decisiv la difuzarea culturii, dar și a ideologiei naționale.

Momentul astral al Revoluției Române de la 1848 din Transilvania, reprezentativ pentru responsabilitatea cu care românii ardeleni s-au îngrijit de soarta fraților lor din Principate, a fost noua adunare națională (a treia) convocată la Blaj, între 3/15 și 16/28 septembrie 1848. La ea au participat circa 60.000 de oameni, de astă dată mulți dintre ei înarmați. Adunarea a reafirmat programul revoluționar adoptat la a doua adunare din mai de la Blaj, a accentuat anumite aspecte sociale și politice: se respingea încorporarea Transilvaniei la Ungaria și se cerea redarea autonomiei provinciei; se solicita încetarea execuțiilor militare și a represiunii împotriva celor care se opuneau autorității guvernului revoluționar maghiar etc. Proclamând ruptura cu guvernul maghiar, elita românească s-a îndreptat spre o posibilă alianță cu Austria liberală și constituțională. În memoriul redactat la această a treia adunare națională și trimis Parlamentului austriac, s-a avansat ideea constituirii unui stat românesc autonom în cadrul Austriei, prin unirea Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești: „În nici un stat nu au obținut toate naționalitățile atât de multe garanții pentru libertatea și naționalitatea lor ca în Austria, prin hotărârile drepte, liberale ale unui înalt Parlament [...]. Noi vrem uniunea liberă a unor popoare libere sub conducerea Austriei, liberă în interior, puternică în afară [...]. Dar nu numai pentru noi ne rugăm, *ci și pentru frații noștri din Principatele Dunărene* (subl. n.)”⁶. Memoriul din 16/28 septembrie 1848 constituie punctul culminant al colaborării dintre revoluționarii români din Transilvania, Țara Românească, Moldova și Bucovina. În același timp, el este dovada unei acțiuni concertate, menite să salveze statutul politico-juridic al Țărilor Române, aflate sub dublă ocupație străină. Regimul politic instaurat după înfrângerea revoluției din Țara Românească era o evidentă încălcare a autonomiei, iar soluția preconizată de memoriul transilvănenilor, deși propunea crearea unui stat românesc sub egida Austriei, era în mod evident un pas înainte față de situația existentă în cele două state românești de peste Carpați.

⁵ C. Bodea, *op. cit.*, vol. I, p. 220.

⁶ C. Bodea, *op. cit.*, vol. II, p. 911.

Deși lucrarea lui Nicolae Bălcescu *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, scrisă în exil în ultimii ani de viață, a fost tipărită postum în volum în 1878 de către Alexandru Odobescu (după ce fusese publicată în serial între 1861-1863 în *Revista română*), ea a contribuit la modelarea spiritului public din România în sensul unității naționale, admirabil ilustrată de domnitorul unificator. De altfel, cartea a IV-a a lucrării, sugestiv intitulată *Unitatea națională (aprilie 1599-iulie 1600)*, debutează cu acea plastică descriere geografică a Transilvaniei care a făcut carieră în ultimul secol și jumătate: „Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei [...]. Ori încotro te-i uita, vezi colori feliurite ca un întins curcubeu, și tabloul cel mai încântător farmecă vederea [...]. Astfel este țara Ardealului. Dar nu numai artistul și naturalistul, ci încă strategicul, politicul și arheologul au de multe a se minuna într-acest împodobit ținut [...] istoricul arheolog va cerceta cu interes suvenirile și rămășițele dacilor, a acestui viteaz și nenorocit popor [...]. El va întâlni încă la tot pasul urmele de uriaș ale poporului crai aici, romanii, domnii lumii, căci Ardealul e cea mai frumoasă parte a Daciei ferice”⁷.

La fel de important pentru mesajul unionist lăsat moștenire de Bălcescu este un discurs rostit la Paris de patriotul muntean aflat în exil după înfrângerea revoluției din Țara Românească. Este vorba de *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, text tipărit începând cu 1851 în mai multe ediții, inclusiv în volumul din 1878 îngrijit de Alexandru Odobescu, ce conținea o analiză pertinentă a revoluției românilor din Transilvania la 1848-1849. Admirația lui Nicolae Bălcescu față de a doua adunare națională de la Blaj din 3/15 - 5/17 mai 1848 era una nedisimulată, autorul fiind impresionat de forța manifestării organizate de liderii români ardeleni: „Zi de 15 mai 1848! Zi de lumină, de libertate și de mărire română, te pomenim și te serbăm cu drag! În anele române altă zi nu strălucește mai frumos decât tine și cea asemenea ție, sora ta iubită, ziua de 11 iunie 1848 a poporului din București. Te pomenim și te serbăm cu drag, o zi măreață! Căci întâiași data auzirăm atunci un popor întreg răspunzând celor ce îi vorbea de unirea Ardealului cu Ungaria, prin această strigare: «Noi vrem să ne unim cu Țeara». Minunată destăinuire a lui Dumnezeu, care în zile așa mari de sărbătoare populară vorbește d-a dreptul în inimile aleșilor săi, și numai poporul și poezii, acești fii ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întâmplărilor viitoare, numai ei cetiră și destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimei fiecărui român: *mântuirea de orice domnire streină prin unitatea națională* (subl. n.)”⁸. Nota pusă de Bălcescu după propoziția „Noi vrem să ne unim cu Țeara” este relevantă pentru crezul lui: „Supt acest cuvânt Țeară, ardelenii arată Țara Românească. Eu n-am avut norocirea de a mă afla la Blaj în ziua de 15 mai 1848, dar mai mulți români din Ardeal ce se aflară mă asigurară despre această strigare a poporului”⁹.

⁷ N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, prefată și tabel cronologic de Emil Manu, București, 1985, pp. 234-235.

⁸ N. Bălcescu, *Opere II. Scrieri istorice, politice și economice 1848-1852*, ediție critică și note de G. Zane și E. G. Zane, București, 1982, pag. 115.

⁹ *Ibidem*.

Chiar dacă astăzi avem o altă interpretare asupra semnificației corecte a ceea ce mulți participanți la a doua adunare de la Blaj au clamat („Noi vrem să ne unim cu Țeara”), important pentru epoca postpașoptistă și pentru efortul unei întregi generații de constituire a unui ideal național prin unirea tuturor românilor este interpretarea dată de Bălcescu, aceea că românii ardeleni au scandat la Blaj că vor unirea cu Țara Românească. Astfel se încadrează și mai bine apelul din memoriul redactat tot la Blaj la a treia adunare națională din septembrie 1848, în care se propunea reunirea sub sceptrul Austriei liberale a tuturor românilor din Principate, Transilvania, Banat și Bucovina.

După câteva decenii de atari luări de poziții și de contacte între românii din Transilvania și cei de peste munți, în preajma izbucnirii Primului Război Mondial opinia publică din Vechiul Regat era masiv câștigată de ideea susținerii prin toate forțele a idealului unității naționale. Expoziția generală organizată la București în anul 1906 cu ocazia aniversării de către regele Carol I a patru decenii de domnie a prilejuit nenumărate ocazii de efuziune, de exprimare a sentimentelor de solidaritate națională. Memoriile unui bănățean participant la aceste manifestări lasă să se întrevadă atmosfera ce domnea în București în acei ani: „Coloana formată de câte zece în rând, din toate corurile bănățene sosite, ajunse pe Calea Victoriei trecând prin fața Palatului Regal. În parcursul străzilor cădea asupra coloanei ploaie, potop de flori însoțite de urale nesfârșite din ferestrele și balcoanele palatelor împodobite cu scoarțe și drapele românești [...]. În ziua următoare, la Arenele Romane din București, sub dirijarea maestrului conducător de coruri Kiriac s-a produs grandiosul concert jubiliar care a deșteptat vulcanul vibrațiilor sufletului românesc din piepturile fraților omâni adunați din toate unghiurile Europei. Toate corurile unite au cântat: *Imnul Regal*, *Deșteapte-te române* și *Pui de lei*. Era o slavă reală exprimată recunoscător în hotărâre, pentru unirea într-un admirabil popor al românismului din întreaga lume”¹⁰.

Pe măsură ce ne apropiem de începutul Marelui Război, manifestările de sprijin din România pentru frații lor din Transilvania și Bucovina deveneau tot mai dese. Nu de puține ori diplomații Austro-Ungariei acreditați la București au transmis la Viena și Budapesta mesaje alarmante despre creșterea sentimentelor naționale în rândul populației din Vechiul Regat, evidențiind eforturile elitelor culturale de a întreține o stare de solidaritate națională. Discursul lui Virgil Arion, vicepreședintele Ligii Culturale, la adunarea de protest din București din 6 iunie 1911 *împotriva practicilor electorale ale guvernului maghiar de a stopa alegerea de deputați români pentru Parlamentul de la Budapesta*, este sugestiv în acest sens: „Sântem de același neam cu românii din Ungaria: nu putem să rupem pe Românul de aici de Românul de dincolo [...]. Nu putem ființa națiunii să o rupem în bucăți care să nu se țină unele de altele [...]. O națiune este un ce viu, ceva perfect și armonic, care trăiește, care durează, care străbate veacurile”¹¹. De altfel, anul 1911 are o semnificație multiplă în privința parcursului românesc spre Marea Unire. La Blaj s-au organizat serbări grandioase dedicate semicentenarului înființării societății cultural-naționale ASTRA, manifes-

¹⁰ V. Leu, *Modernizare și imobilism. Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX în documente memorialistice*, Reșița, 1998, p. 20.

¹¹ *Calendarul Ligii Culturale pe anul 1911*, Vălenii de Munte, 1911, p. 19.

tări la care, printre zecile de mii de participanți, se aflau și numeroase personalități din România (inclusiv Ion Luca Caragiale). În acest context s-a lansat inițiativa unei subscripții publice pentru ridicarea a doua statui, una pentru Mihai Eminescu, alta pentru Gheorghe Barițiu. Apoi, tot în anul 1911, la 7 august, se stingea la Sinaia legendarul cioban Gheorghe („Badea”) Cârțan, pe mormântul căruia era scris „Aci doarme badea Cârțan, visând la întregirea neamului său”.

După izbucnirea războiului și declararea neutralității României, aproape că nu a trecut o săptămână fără să se organizeze la București sau în alte orașe importante de la sud și est de Carpați adunări populare sau reuniuni ale elitelor culturale unde să nu se exprime dorința intrării României în război de partea Antantei pentru eliberarea fraților de peste munți. Poate cel mai relevant în acest sens, în opinia mea, este discursul intitulat *Inima României*, rostit de Nicolae Titulescu la Ploiești la 3 mai 1915, la mitingul organizat de către Liga culturală. În acest discurs, ca fin observator politic ce era deja, Titulescu a analizat situația României după izbucnirea Primului Război Mondial și contextul geopolitic în care se afla țara noastră. Titulescu reușește să facă o pledoarie inegalabilă pentru renunțarea la neutralitate și intrarea țării noastre în război alături de Antantă pentru recuperarea Transilvaniei. Poziția lui era aceea a majorității politicianilor români, care considerau drept firească alăturarea României taberei țărilor democratice pentru unirea teritoriilor locuite de românii din Austro-Ungaria: „Problemul care se pune azi României e înfricoșător, dar simplu: sau România pricepe datoria pe care i-au creat-o evenimentele în curs, și atunci istoria ei abia începe, iar viitorul ei va fi o răzbunare prelungită și măreață a umilințelor ei seculare; sau România, mioapă la tot ce e «măine», cu ochii mari deschiși la tot ce e «azi» nu pricepe și înlemnită stă pe loc, și atunci istoria ei va înfățișa pentru vecie exemplul, unic și mizerabil, al unei sinucideri viețuite! Din împrejurările de azi, România trebuie să iasă întreagă și mare! România nu poate fi întreagă fără Ardeal; România nu poate fi mare fără jertfă! *Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața* (subl. n.). Ardealul e scânteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răzbunare, e fățarnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertatea! Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care depărtează vrăjmașul, e viața care cheamă viața! Ne trebuie Ardealul! Nu putem fără el! Vom ști să-l luăm și, mai ales, să-l merităm! Pentru Ardeal nu-i viață care să nu se stingă cu plăcere; pentru Ardeal nu-i efort care să nu se ofere de la sine; pentru Ardeal totul se schimbă, totul se înfrumusețează, până și moartea se schimbă: încetează de a fi hidoasă, devine atrăgătoare! Ardealul nu e numai inima României politice; priviți harta: Ardealul e inima României geografice”¹². Așa cum a estimat Titulescu, România Mare a fost posibilă câțiva ani mai târziu numai prin jertfa câtorva sute de mii de români, soldați și ofițeri anonimi sau știuți, preoți, dascăli, muncitori și cărturari, munteni, moldoveni sau ardeleni, cu toții martiri ai idealului unității naționale, ai modernizării și afirmării națiunii din care făceau parte în concertul națiunilor civilizate ale Europei.

¹² <https://cutiacuvechituri.wordpress.com/2012/01/24/inima-romaniei-discurs-din-1915-al-lui-nicolae-titulescu>, accesat 21 februarie 2017, ora 22.53.

Greutățile războiului au provocat încă de la începutul anului 1918 tot mai multe greve și demonstrații din partea populației civile din monarhia austro-ungară. În lunile august și septembrie ale anului 1918, devenise evident faptul că monarhia urma să se dezintegreze la sfârșitul războiului. Iminența acestui sfârșit era vizibilă pentru toți observatorii atenți ai situației politico-militare și socio-economice de-atunci. Declarațiile și concepția politică a președintelui SUA, Woodrow Wilson, asupra reorganizării granițelor statelor europene după război, nuanțate în toamna anului 1918 în favoarea națiunilor oprimăte din monarhie, s-au bucurat de mare audiență în rândul românilor. Conceptul autodeterminării naționale devenea treptat aproape unica idee repetată de elita politică românească din Transilvania în toamna anului 1918.

În acest context istoric, solidaritatea națională a funcționat impecabil și la cel mai înalt nivel, prin înțelegerea liderilor Partidului Național Român (PNR) cu cei ai Comitetului Central al Secției Române a Partidului Social Democrat din Ungaria (PSDU). Încă de la sfârșitul lunii septembrie, social-democrații au luat în discuție foarte serios problema colaborării operative cu liderii PNR, în vederea organizării luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania. Pentru a tatona poziția frunțașilor PNR, în legătură cu o colaborare pe bază de deplină egalitate cu social-democrații, Enea Grapini a fost trimis, la 6 octombrie, să se întâlnească cu unii deputați ai PNR, aflați în capitala Ungariei. La întâlnirea cu aceștia (Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Lazăr și Ștefan Cicio-Pop), Enea Grapini a lansat invitația social-democraților de a-și uni forțele în perioada următoare. Propunerea acestuia a fost primită fără rezerve. Ca urmare, la Oradea, în 12 octombrie 1918, în timpul Conferinței Comitetului Executiv al PNR, s-a adoptat o *Declarație* prin care se exprima dorința națiunii române din Ungaria și Ardeal de a-și hotărî soarta în urma unei mari adunări naționale. Momentul de la Oradea, din 12 octombrie, a avut o semnificație aparte și pentru că s-a adoptat acolo o rezoluție care oficializa reluarea legăturilor de colaborare a PNR cu social-democrații români transilvăneni. Documentul de la Oradea, citit de Al. Vaida-Voevod în parlamentul de la Budapesta, în ziua de 18 octombrie 1918, este o declarație politică de principii, de exprimare a independenței națiunii române și a dorinței acesteia de secesiune față de Ungaria¹³.

Din însărcinarea Comitetului Central al Secției Române a PSDU, o delegație, formată din Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini și Ion Mihuț, s-a întâlnit, la 28 octombrie 1918, cu deputații PNR din parlamentul de la Budapesta. Aceștia au decis constituirea pe bază de paritate a unui organism care să coordoneze lupta de emancipare națională a românilor din Ungaria, numit Consiliul Național Român (CNR). Consiliul, constituit în noaptea de 30 spre 31 octombrie la Budapesta, era format din șase reprezentanți ai PNR (Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Aurel Lazăr) și șase ai Secției Române a PSDU (Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Bazil Surdu, Tiron Albani, Iosif Renoiu). În fruntea sa se afla omul politic arădean Ștefan Cicio-Pop. După Declarația de independență din 18 octombrie, constituirea CNR – organ al suveranității naționale românești din Ungaria, pe baza principalelor forțe politice ale românilor – a reprezen-

¹³ I.-A. Pop, I. Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 2016, p. 372.

tat un pas major pe calea autodeterminării naționale și pregătirii unirii Transilvaniei cu Vechiul Regat. La începutul lunii noiembrie, CNR și-a mutat sediul la Arad, în casa fruntașului PNR Ștefan Cicio-Pop, devenind un veritabil „guvern provizoriu” al Transilvaniei. Pentru a avea eficiență maximă, s-a decis ca doar câte 3 reprezentanți ai celor două partide să rămână în Arad, ceilalți urmând să activeze pe teren, în diferite zone ale Transilvaniei sau la Budapesta și oriunde avea să fie nevoie, pentru a servi cât mai bine cauza națională. Astfel, la Arad, în casa lui Ștefan Cicio-Pop, și-au desfășurat activitatea 3 membri ai PNR (Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr) și 3 ai social-democraților (Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini).

În cursul lunii noiembrie, a avut loc un amplu proces de înființare a consiliilor (sfaturilor) naționale române pe întreg teritoriul Transilvaniei, în paralel cu organizarea gărzilor naționale militare, organe menite să introducă și să protejeze noua administrație românească din provincie. Deosebit de importantă pentru evoluția evenimentelor a fost ședința din 9 noiembrie de la Arad a celor 6 membri ai CNR, unde s-a pus problema preluării de către acest consiliu a întregii administrații pe teritoriul locuit de români din Ungaria și Transilvania. La propunerea lui V. Goldiș de a se adresa în acest sens un memorandum guvernului maghiar, la care acesta să răspundă în termen de 15 zile, Enea Grapini și ceilalți doi social-democrați au replicat că „s-a terminat cu epoca memorandumurilor” și că românii, fiind stăpâni pe situație, trebuie să vorbească „de la egal la egal” cu vechii stăpâni: „Noi trebuie să adresăm o notă ultimativă” și, „în termen de 48 de ore, să avem răspunsul la nota ultimativă”. Consecința acestei note ultimative, trimisă în 10 noiembrie la Budapesta, a fost desfășurarea la Arad, în 13-14 noiembrie 1918, a unor tratative româno-ungare, derulate după toate regulile diplomatice între parteneri egali, mai precis între CNR și guvernul revoluționar maghiar, reprezentat de Oszkár Jászi. La sfârșitul acestor negocieri, CNR și-a afirmat fără echivoc dorința de a lăsa românilor sarcina să-și decidă singuri soarta, în numele principiului și dreptului la autodeterminare națională. După eșuarea tratativelor de la Arad dintre CNR și delegația guvernului maghiar, pregătirile pentru unire au intrat în linie dreaptă. După 16 noiembrie, CNR a dat publicității manifestul *Către popoarele lumii*, prin care se aducea la cunoștința opiniei publice din întreaga lume intenția națiunii române de a înființa pe teritoriul pe care locuia „statul său liber și independent”. În document, se făcea apel la comunitatea internațională, îndemnată să sprijine demersul democratic al națiunii române în aplicarea efectivă a autodeterminării. Apoi, la 20 noiembrie, a fost lansat apelul pentru convocarea Adunării Naționale de la Alba-Iulia, în ziua de duminică, 1 decembrie 1918, fiind arătate modalitățile democratice prin care românii, populația majoritară a provinciei, urmau să-și delege puterea prin deputați aleși, în măsură să se pronunțe asupra viitorului lor din Transilvania¹⁴.

Alegerea delegaților pe plan local s-a realizat în cadrul unor adunări populare, fiind desemnați reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale (profesori, învățători, preoți, țărani, funcționari, avocați, studenți, militari etc.), care urmau să prezinte adeviziunea la unirea cu România a locuitorilor din mii de localități de pe cuprinsul

¹⁴ *Ibidem*, p. 373 *sqq.*

întregii Transilvanii, a delegaților unor organizații politice, societăți și instituții bise-ricești, culturale, profesionale etc. În zilele care au urmat, între social-democrații din componența CNR și frunțașii PNR au existat mai multe discuții privind conținutul Rezoluției de unire. Între problemele sensibile discutate, s-au aflat cele legate de precizarea numelui structurii politico-statale cu care se unea Transilvania (social-de-mocrații au solicitat ca să fie trecută unirea cu România și nu cu „Regatul Român”, cum dorea PNR, deoarece „regatul poate fi trecător, dar România este veșnică”), de menținerea autonomiei provinciei (limitată până la întrunirea Adunării Constituante aleasă pe baza votului universal), reforma agrară radicală, asigurarea de drepturi și avantaje pentru muncitori aidoma situației din țările avansate din Apus ș.a.m.d. La Alba-Iulia, în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, cei 1.228 de delegați (de-putați), de drept sau aleși, au hotărât unirea pe vecie a Transilvaniei cu România. *Rezoluția de Unire* (o veritabilă sinteză între programul național și cel social, între unirea necondiționată și cea condiționată), citită de Vasile Goldiș, a fost votată în unanimitate de delegați. Decizia de unire cu România a fost primită cu un deosebit entuziasm de cei peste 100.000 de români prezenți la Alba-Iulia. Maniera demo-cratică în care s-a hotărât unirea și participarea masivă a populației de pe întregul teritoriul unit cu România conferă astfel o notă de specificitate istoriei românilor în anul 1918. După ce o delegație în frunte cu Vasile Goldiș, Al. Vaida-Voevod, Miron Cristea, Iuliu Hossu, s-a deplasat la București, pentru a prezenta regelui Ferdinand și guvernului actul unirii, Decretul-lege publicat în *Monitorul Oficial*, la 13 / 26 decembrie 1918, consfințește actul memorabil de la Alba-Iulia: „Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale de la Alba-Iulia, de la 18 noiembrie / 1 decembrie 1918, sunt și rămân de-a pururea unite cu Regatul României”¹⁵. Până la integrarea deplină în statul român, s-au format „Marele Sfat Național”, cu rol legislativ, subor-donat parlamentului de la București, și „Consiliul Dirigent” (condus de Iuliu Maniu), cu rol executiv, subordonat guvernului României.

După unirea Transilvaniei cu România, Consiliul Dirigent (guvernul provizoriu) a cerut sașilor și șvabilor săși precizeze poziția. Decizia de recunoaștere de către sași a unirii Transilvaniei cu România a fost luată în mai multe etape. Inițial, la 8 ianuarie 1919, sau adunat la Mediaș circa 140 de frunțași ai sașilor; ulterior o mare adunare săsească (*Sachsentsag*), desfășurată la 6 noiembrie 1919, la Sighișoara, a aprobat *De-clarția* de la Mediaș. Sa trecut apoi la redactarea unui nou program politic, adecvat realităților din statul român, sașii angajându-se să participe cu tot ce le stătea în pu-tință la prosperitatea patriei în care se aflau. Poziția șvabilor din Banat față de unirea cu România sa conturat mult mai târziu, o primă adunare șvăbească, desfășurată la 10 iulie 1919, la Timișoara, sa pronunțat pentru acceptarea unirii cu România, ul-terior o nouă adunare a șvabilor a avut loc la 10 august 1919, iar reprezentanți din toate localitățile locuite de șvabi au adoptat în unanimitate o rezoluție de aderare necondiționată la hotărârile de la Alba-Iulia. Trei zile mai târziu, frunțașii șvabilor, printre care Stefan Frecot, Andreas Buschman, Franz Timon și Thomas Fernbacher, au plecat la Paris și au remis un memoriu Conferinței de Pace, în care se arată inten-

¹⁵ *Ibidem*, p. 377 sqq.

ția germanilor din Banat de a trăi alături de poporul român și convingerea că în noul stat se vor bucura de toate condițiile pentru dezvoltarea și progresul lor. Un mesaj clar de loialitate față de statul român a exprimat Rudolf Brandsch, în ședința din 18 decembrie 1919 a Parlamentului României, primul parlament ales pe baza votului universal după război¹⁶.

Prin mai multe adunări locale dar și reprezentative (precum adunările regionale de la Rupea din 16 ianuarie 1919 și de la Dumbrăveni din 27 aprilie 1919), romii (sau mai corect ȣigani, cum se numeau ei înșiși atunci) au recunoscut actul de la 1 Decembrie 1918, solicitând și recunoașterea de către noul stat român a mai multor drepturi.

Ungaria a refuzat să recunoască noua realitate, iar după preluarea puterii de către comuniștii lui Béla Kun în primăvara anului 1919 a declanșat un atac armat contra României (aprilie 1919). Acest fapt grav, precum și cererea puterilor Antantei de oprire a extinderii comunismului în centrul Europei au determinat armata română să riposteze până peste Tisa, la Budapesta și să răstoarne puterea sovietică ungară (august 1919).

Actul de la 1 decembrie 1918 a marcat finalul unui proces, anume desăvârșirea unității statale a românilor, iar în anul 1922, suveranul și regina Maria se vor încorona oficial la Alba Iulia, în catedrala construită în acest scop. În paralel cu românii, în urma luptei de emancipare a popoarelor și a situației create la sfârșitul Primului Război Mondial, și-au format state proprii polonezii, cehii, slovacii, slavii de sud, maghiarii, austriecii. Orice speculații pe tema aranjamentelor de culise de la Conferința Păcii de la Paris, a jocurilor de interese ale Marilor Puteri pălesc în fața realității, aceea care ni se relevă dacă dorim în toată plenitudinea ei prin mii și mii de documente ce atestă fără tăgadă starea de spirit a românilor din deceniile premergătoare anului astral 1918, dar și responsabilitatea, curajul și demnitatea unei generații de politicieni români care și-au asumat un proiect național.

¹⁶ S. P. Bolovan, I. Bolovan, *Germanii din România. Perspective istorice și demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 59 *sqq.*